

MEKÂNIN BOYUTLARI VE MEKÂNSIZLIK ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Şebnem SAĞLIKER¹

ÖZET

Araştırmada 5. sınıf öğrencilerinin mekân-mekânsızlık kavramlarına yaklaşımı irdelenmiş, yer-yuva ve mekân kavramları arasında kurdukları ilişkilerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma 2020-2021 öğretim yılında Beşiktaş Bilsem’de öğrenim görmekte olan 50 öğrenci ile yürütülmüştür. Çalışma grubunda yer alan öğrenciler 5. sınıfta öğrenim görmektedir. Öğrencilerin 27’si kız 23’ü erkektir. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden görüşme kullanılmıştır. Öğrencilere “Uzay boşluğunda yaşıyor olsaydık hayatımızdaki hangi kavramlar eksik olurdu?” ve “Sizce mekân sadece fiziksel boyutlarla mı ifade edilir yoksa yer ya da yuva gibi manasal ifadesi de mümkün müdür? Neden?” soruları sorulmuş, veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre öğrencilerin belirlediği 54 kavram analiz edilerek 8 başlık altında toplanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Mekânsızlık, yer, yuva, uzay

GİRİŞ

Mekân, tahta veya taş gibi maddesel bir gerçekliktir. Aynı zamanda özünde şekilsiz ve dağınıktır. Evrensel mekânın tam bir tanımı yoktur. Buna rağmen, etki alanı içine bir nesne girer girmez görsel bir ilişki kurulmuş olur. Bu alana daha başka nesnelere girerse, söz konusu alanla nesnelere arasında olduğu gibi, aynı zamanda da nesnelere arasında çoklu ilişkiler kurulmaya başlanmış olur. Dolayısıyla mekân bu ilişkiler ve bunları algılayan biz tarafından şekillenir (<https://www.nmimar.com/mekan-nedir/>).

Mekân tarih boyunca felsefenin, doğa bilimlerinin ve sosyal bilimlerin temel konularından birisi olagelmıştır. Farklı disiplinler tarih boyunca değişen farklı mekân anlayışlarıyla birbirlerini etkileyerek mekân üzerinden düşünmüş ve üretmişlerdir.

Nalbantoğlu’na (2008) göre “mekân, ‘modern zamanlar’a özgü içi boş bir kavramsal kalıp, soyut bir kategori / kavram” iken; Massey (2001), birçok yazarın

¹ Fen Bilimleri Öğretmeni, Beşiktaş BİLSEM

ağırlıklı olarak ‘mekân’/’mekânsal’ terimlerine dayanmakta olduğunu ve bu terimlerin anlamlarını açık ve tartışmasız olarak gördüğünü, ancak gerçekte farklı yazarların kabul ettikleri anlamların büyük değişiklikler gösterdiğini söylemektedir. Hensel ve diğerlerine (2009) göre “her ne kadar doğa bilimleri, sosyal bilimler ve sanat içerisinde geçen mekân kavramları birbirlerine referans verseler de bu disiplinlerin mekân anlayışları birbirlerinin yerini tutamaz ve çoğunlukla da karşıt dururlar. Her disiplinin ‘mekân’ı kullanma gerekçesi farklı olduğundan sabit ve değişmez bir mekân kavramı bulmaya çalışmaktansa mekâna özgü bu çeşitliliği kabul etmek önemlidir.”

Malpas (2004), mekân ve yer kavramlarının ve aralarındaki ilişkinin felsefi analizini yaptığı eserinin ‘mekânın belirsizliği’ adlı bölümünde benzer şekilde farklı disiplinler arasında veya aynı disiplinlerdeki farklı araştırmacılar arasında farklı mekân ve yer kullanımları olduğunu ve bu kavramların belirsizliğini dile getirmiştir.

Bugünkü bilimin mekân anlayışı da mekânı bir varlık- cisim olarak değil, bir ilintiler bütünü olarak kabul etmektedir. Mekânın ilişkiler bütününden oluşmasına örnek olarak Arnheim’in iki başlıkta ele aldığı mekân anlayışı verilebilir. Birinci yaklaşım; mekânı kendini kapsayan bir varlık, sonlu veya sonsuz bir boş araç olarak eşyalarla dolmaya hazır bir alan olarak düşünür. Mekân içinde var olduğu kümelenmede kendi içindeki nesnelere daha önce gelmektedir. İkinci yaklaşım ise eşyaların, öğelerin oluşturduğu mekandır. Fiziksel mekânı; içindeki öğeler, ölçülebilir uzaklıklar ve içindeki eşyaların karşılıklı ilişkileri belirlemektedir (Arnheim, 1977; Usta,1994).

TDK’nin Büyük Türkçe Sözlüğünde ‘Mekân’ başlığı altında Güncel Türkçe Sözlük içerisinde 3 madde görülmektedir: 1. Yer, bulunulan yer. 2. Ev, yurt. 3. gök b. esk. Uzay.

Tuan’a (1991) göre ev, insanların tutundukları ve köklendiklerini hissettikleri, anlamın ve itinanın merkezi olan “yer”dir (Adıgüzel Özbek, 2016).

"Yer, bulunulan yer, ev, yurt ve uzay" anlamlarına gelmektedir. Yer in tanımı ise: "Bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk, mahal, mekân" anlamlarına gelmektedir. Bu tanımlamalar mekân ve yerin ne olduğu, arasındaki ilişkinin varlığının mahiyeti konusunda kafaları daha da karıştırmaktadır. Mekân yer anlamında, yer ise mekân anlamında kullanılarak daha karmaşık bir hale gelmektedir (<https://evrimagaci.org/mekan-nedir-yer-nedir-8031>).

“Eğer iki farklı yazar ‘kırmızı’, ‘sert’ ya da ‘kırgın’ kelimelerini kullanırsa kimse yaklaşık olarak aynı şeyden bahsettiklerinden kuşku duymaz...Ancak ‘yer’ ya da ‘mekân’ gibi psikolojik deneyimle ilişkisi daha az doğrudan olan kelimeler söz konusu olduğunda geniş kapsamlı bir yorum belirsizliği var olmaktadır.” Albert Einstein, ‘Concepts of Space’e Önsöz (1954).

Mekânın fiziksel boyutuyla birlikte somut olmayan süreçleri de vardır. İnsan tarafından anlamlandırılan mekân; yer, kimlik, vatan ve yuvaya dönüşen bireyi toplumsal kimliği oluşturan içinde bulunduğu sürece yabancılaşma hissedilmeyen çok yönlü bir perspektiftir. Mekânın yaratılması sürecinde mekân: sosyal, siyasal, ekonomik, güç ilişkileri ve psikolojik olgulardan bağımsız değildir. Mekânın algılanmasında ve onun değiştirilmesinde en önemli rol oynayan insanın kendisidir.

Mekâna farklı anlamlar yükleyerek onu tanınan, kendisine aidiyetlik hissettiği bir yere dönüştürür. Bu bir ev, yuva, vatan, kıta vb. olabilir.

Araştırmanın Amacı

Mekânın çok yönlü anlamı onu anlamayı mutlak anlamda çözmeye imkân vermese de mekânsızlaşmanın mümkün olmadığı bir yaşam içinde mekânın somut değerleri gibi soyut değerleri de yaşam algımızın anlaşılması için önem arz etmektedir. Mekân hem maddi, manevi hem de soyut ve somuttur. Mekân yaşamın tüm olanaklarını üreten soyut ve somut tüm değerlerdir.

Mekânın diğer bir özelliği nesnelere tek başına anlamlarının olmamasıdır. Nesnelere ancak karşılıklı olduklarında bir anlam ve konumlandırılmaya sahip olurlar. Dünya Güneş'e göre, Güneş Sistemi Samanyolu Galaksisi'ne göre konumlandırılır. Samanyolu ise Andromeda'ya göre konumlandırılır.

Başı sonu, kuzeyi, güneyi, doğusu, batısı olmayan ancak bunları insanların kendi ihtiyaçlarına göre belirlediği bir mekân ortaya çıkar. Bu yüzden nesnelere arasındaki ilişkisellik sayesinde mekân anlam kazanır. Mekânlar diğer mekânlardan bağımsız değildir. Mekânlar arası da ilişkisellik vardır.

Fark etmesek de hayatımızın içinde önemli bir kavramdır mekân. Bulduğumuz yeri nitelerken ya da yuvamızı tanımlarken bahsettiğimiz “mekân” kavramı olmasaydı ne olurdu? Mekânsızlık beraberinde neleri getirir? Bu bağlamda;

1. 5. sınıf öğrencilerinin mekân-mekânsızlık kavramlarına yaklaşımının irdelenmesi,
2. Yer-yuva ve mekân kavramları arasında kurdukları ilişkilerin belirlenmesi bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Çalışma nitel araştırma tekniğinde olup görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşme, araştırmaya katılan bireylerin belli bir konuda duygu ve düşüncelerini anlatma etkinliği olarak tanımlanmaktadır. Görüşmenin temel amacı bireyin iç dünyasına girerek onun bakış açısını anlamaya çalışmaktır. Görüşme yoluyla araştırılan konu hakkında bireyin deneyimleri, tutumları, düşünceleri, niyetleri, yorumları, zihinsel algıları ve tepkileri gibi gözlenemeyen bilgilere ulaşılması umut edilir. Yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış, yapılandırılmamış ve odak grup görüşmesi şeklinde farklı görüşme teknikleri vardır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 120; Sönmez ve G. Alacapınar, 2011: 108).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu Beşiktaş Bilim ve Sanat Merkezi'nde 5. sınıfta öğrenim gören 27'si kız, 23'ü erkek 50 öğrenciden oluşmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmaya katılan öğrencilere veri toplama aracı olarak iki görüşme sorusu yöneltilmiştir. “Uzay boşluğunda yaşıyor olsaydık hayatımızdaki hangi kavramlar eksik

olurdu?” ve “Sizce mekân sadece fiziksel boyutlarla mı ifade edilir yoksa yer ya da yuva gibi manasal ifadesi de mümkün müdür? Neden?” soruları sorulmuştur. Verilen cevaplara göre kategoriler ve alt başlıklar oluşturulmuş, bu başlıklara göre öğrencilerin mekân-mekânsızlık kavramlarına yaklaşımı ve yer-yuva ve mekân arasında kurdukları ilişkiler belirlenmiştir.

BULGULAR

Araştırmaya 27 kız, 23 erkek olmak üzere toplam 50 öğrenci katılmıştır. Katılımcıların hepsi 5. sınıf öğrencisidir.

Araştırmanın ilk bölümünde “Uzay boşluğunda yaşıyor olsaydık hayatımızdaki hangi kavramlar eksik olurdu?” sorusuna katılımcılardan 54 farklı cevap alınmış bu cevaplar 8 başlık altında toplanmıştır.

Tablo 1: “Uzay boşluğunda yaşıyor olsaydık hayatımızdaki hangi kavramlar eksik olurdu?” sorusuna verilen cevaplar

	Katılımcıların vermiş olduğu cevaplar
Sosyal ihtiyaçlar ile ilgili kavramlar	Konuşmak, oyun oynamak, aile ile vakit geçirmek, hobileri gerçekleştirmek, dışarıya çıkıp gezmek, iletişim kurmak, paylaşımında bulunmak
Fiziksel ihtiyaçlar ile ilgili kavramlar	Solunum (hava- oksijen), banyo yapmak, su içmek, yürümek, koşmak, yemek yemek (beslenme), dış fırçalamak, hareket etmek, oturmak, kalkmak, uzanarak uyumak, spor yapmak
Çevresel kavramlar	Orman, doğal güzellikler, mekân, doğa, yeryüzü şekilleri, madenler, canlılar, toprak, tarım, sahil, dağ, zemin
Binalar ile ilgili kavramlar	Okul, ev, market, alışveriş merkezi
Doğa olayları ile ilgili kavramlar	Kasırga, rüzgâr, kar, yağmur
Yer- yön kavramları	Yukarı- aşağı, sağ- sol, adres, harita
Fiziksel kavramlar	Ses, ağırlık, sürat, sürtünme, basınç, denge, yer çekimi, titreşim, madde
Teknoloji ile ilgili kavramlar	İnternet, araçlar

Tabloya göre uzay boşluğunda olunsaydı hayatımızda bulunmayacak olan kavramlar nelerdir sorusuna katılımcıların vermiş olduğu cevaplar 8 grupta toplanmıştır. Bunlar:

1. *Sosyal ihtiyaçlar ile ilgili kavramlar:* Verilen cevapların %13’ünü bu kavramlar oluşturmaktadır. Mekânsızlık kavramı öğrencilere konuşmak, oyun oynamak ve iletişim kurmak gibi sosyal ihtiyaçlarda eksiklik hissi yaratmaktadır.

2. *Fiziksel ihtiyaçlar ile ilgili kavramlar:* Verilen cevapların %22'sini oluşturmaktadır. Öğrenciler, uzay boşluğunda yürümek, koşmak, beslenme ve solunum gibi ihtiyaçların gerçekleşmeyeceğini düşünmektedir.
3. *Çevresel kavramlar* Verilen cevapların %22'sini oluşturmaktadır. Uzay boşluğunda yeryüzü şekilleri, mekân, zemin gibi kavramların eksik olacağını düşünmektedirler.
4. *Binalar ile ilgili kavramlar:* Verilen cevapların %7,4'ünü oluşturmaktadır.
5. *Doğa olayları ile ilgili kavramlar:* Verilen cevapların %7,4'ünü oluşturmaktadır.
6. *Yer- yön kavramları:* Verilen cevapların %7,4'ünü oluşturmaktadır.
7. *Fiziksel kavramlar:* Verilen cevapların %17'sini oluşturmaktadır.
8. *Teknoloji ile ilgili kavramlar:* Verilen cevapların %3,7'sini oluşturmaktadır.

Bu sonuçlara bakıldığında katılımcılar uzay boşluğunda en çok fiziksel ihtiyaçlarla ilgili kavramların ve çevresel kavramların eksikliğini hissedeceklerini düşünmektedirler.

Araştırmanın ikinci bölümünde “Sizce mekân sadece fiziksel boyutlarla mı ifade edilir yoksa yer ya da yuva gibi manasal ifadesi de mümkün müdür? Neden?” sorusuna verilen cevaplarla katılımcıların yer- yuva ve mekân kavramları arasında ne gibi ilişkiler kurdukları belirlenmiştir. Buna göre:

1. Mekân deyince hem fiziksel alanlar (binalar, müzeler gibi) hem de sosyal etkileşimlerin kurulduğu, kişisel bağların ön planda olduğu yerler (ev, yuva gibi) akla gelmektedir.
2. Katılımcıların %60'ına göre yer-yuva ve mekân arasında anlamsal ilişki bulunmaktadır. Katılımcıların %40'ına göre ise mekân yer ve yuva kavramlarından farklı olarak daha fiziksel bir anlam içermektedir.
3. Bir mekânı tanımlarken yalnızca fiziksel unsurlar kullanılmamaktadır. O yerin kültürel özellikleri, halkının gelenek görenekleri de önem taşımaktadır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Öğrencilerin mekân-mekânsızlık kavramlarına yaklaşımının irdelendiği ve yer-yuva ve mekân kavramları arasında kurdukları ilişkinin belirlenmesini amaçlayan bu araştırmada öğrencilerin çoğunluğu; uzay boşluğunda solunum (hava- oksijen), banyo yapmak, su içmek, yürümek, koşmak, yemek yemek (beslenme), diş fırçalamak, hareket etmek, oturmak, kalkmak, uzanarak uyumak, spor yapmak gibi fiziksel ihtiyaçlarla ilgili kavramlar ve orman, doğal güzellikler, mekân, doğa, yeryüzü şekilleri, madenler, canlılar, toprak, tarım, sahil, dağ, zemin gibi çevresel kavramların eksik olacağını düşünmektedirler. Bu da bize öğrencilerin mekânsızlık kavramını daha çok fiziksel açıdan algıladıklarını göstermektedir.

Öğrencilerin yer-yuva ve mekân kavramları arasında kurdukları ilişki ise değişkenlik göstermektedir. Öğrencilerin büyük bir bölümü yer-yuva ve mekân arasında anlamsal bir ilişki olduğunu düşünmektedir. Bir mekânı tanımlarken o yerin hem fiziksel durumunu, konumu hem de insani, kültürel, iklimsel özelliklerini

belirtmektedirler. Bir bölümü ise mekânı sadece fiziksel bir kavram olarak nitelendirmekte ve yer ve yuva kavramları ile açıklamamaktadır.

KAYNAKÇA

Arnheim, R. (1977), *The Dynamics of Architectural Form*, University of California Press, London.

Hensel, M.; Menges, A.; Hight, C. (2009), “En route: Towards a Discourse on Heterogeneous Space beyond Modernist Space-Time and Post-Modernist Social Geography”, *Space Reader: Heterogeneous Space in Architecture* içinde, der. Hensel, M.; Menges, A.; Hight, C., Wiley-Academy.

<https://evrimagaci.org/meکان-nedir-yer-nedir-8031>

<https://www.nmimar.com/meکان-nedir/>

Malpas, J. E. (2004), *Place & Experience: A Philosophical Topography*, Cambridge University Press.

Massey, D. (2001), *Space, Place and Gender*, University of Minnesota Press, Minneapolis.

Nalbantoğlu, H. Ü. (2008), “Nedir Mekân Dedikleri?”, *Zaman-Mekân*, YEM Yayın-138, İstanbul, s.88-105.

Özbek, D.A. (2016). *Mimari Mekânın Tanımlanması Üzerine Bir Çalışma*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Tuan, Yi-Fu, (2000), *Space and Place The Perspective of Experience*, University of Minnesota Press, 2001, ABD.

Usta, G.K. (1994), *Anadolu Osmanlı Mimarisinde Mekân Analizi-Han ve Kervansaray Yapılarında Uygulama*, Basılmamış Doktora Tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.